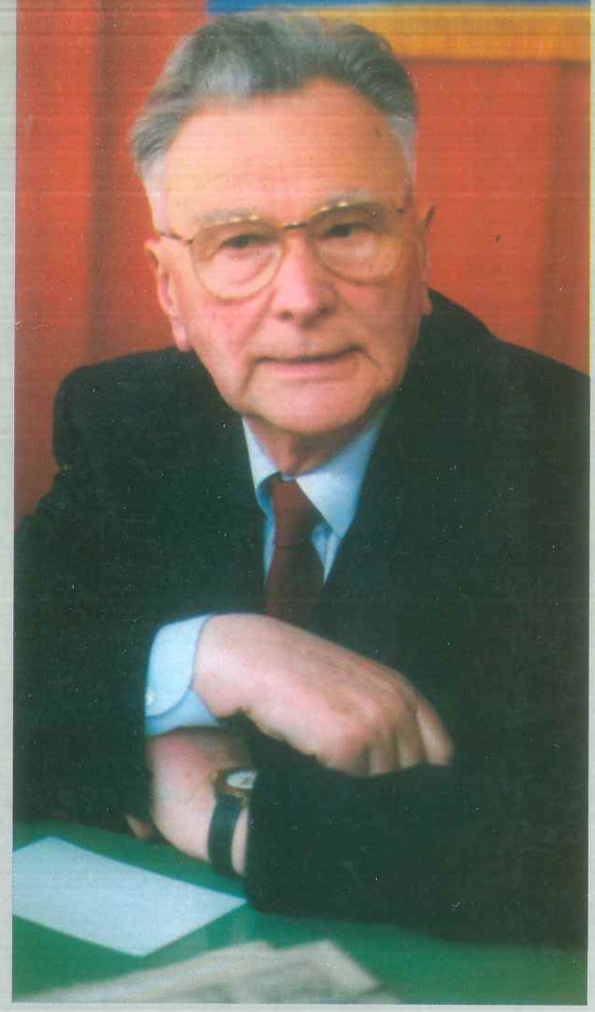

ДЕСИМИРА ТОШИЋА

ДВЕ ГОДИШЊИЦЕ

ДВЕ ГОДИШЊИЦЕ ДЕСИМИРА ТОШИЋА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Уредници
ДРАГОЉУБ МИЋУНОВИЋ
МИЛЕ С. БАВРЛИЋ

Ликовна опрема
ДРАГАНА НОВАКОВИЋ

ДВЕ ГОДИШЊИЦЕ

ДЕСИМИРА ТОШИЋА

Гутенбергова Галаксија
и
Центар за демократију
Београд, 2000.

САДРЖАЈ

Уводна реч 7

МЛАДОСТ 9

Љубинка Ћирић-Богетић 11
Др Рајко Рувидић 16
Проф. др Живадин Перишић 18
Никола Вулковић 21
Драгослав Марковић 22
Александар Лебл 24
Миодраг Поповић 26
Др Ратко Д. Милисављевић 30
Др Градимир Цветковић 34
Иван Д. Пајић 36

РАТ, ОКУПАЦИЈА, ЗАТВОР, ЛОГОР 47

Звонимир Вучковић 49
Божидар Продановић 54
Др Ратибор В. Поповић 57
Јован Драгићевић 61
Инж. Димитрије Рајић 64
Петар Гошић 66

ЕМИГРАЦИЈА 73

Милош Саичић 75
Златомир Поповић 80
Марина Гламочак 84
Владислав Марјановић 86
Никола А. Косић 90

Др Селимир Говедарица 98
Ване Ивановић 101
Ненад В. Петровић 106
Руско Матулић 113
Бранко Микашиновић 115
Владета Вучковић 117
Александар Жегарац 120
Др Богољуб Кочовић 122
Миодраг Стајић (1906–1997) 127

ЕНГЛЕСКИ ЛИЧНИ ПРИЈАТЕЉИ 131

Kathleen Williams 133
Martin and Sheila Jeffreys 135
John and Dorothy Hardy 137

ДЕСИМИР ТОШИЋ – Биографске појединости 139

ТЕКСТОВИ НА РАЗНЕ ТЕМЕ 145

Предраг Палавестра 147
Проф. др Стеван Лилић 153
Јасна Драговић Сосо 160

ЗЕМЉА, У РАДУ ЗА ПРОМЕНЕ И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ 165

Проф. др Драгољуб Мићуновић 167
Вида Огњеновић 172
Љубомир Тадић 177
Захарије Трнавчевић 179
Миодраг Петровић 182
Власта К. Јовановић 186
Мирко Тепавац 188
Живорад Ковачевић 191
Слободан Вучковић 197
Томислав Огњановић 203
Стеван К. Павловић 208
Алекса Ђилас 212
Борка Божовић 215
Дејан Ђокић 218
Славко Живанов 227

Сарадници и уредници књиге „Две годишњице Десимира Тошића“ . 231

УВОДНА РЕЧ

Првобитну идеју за ову књигу, којом се обележава осамдесетогодишњица рођења и 64 године друштвене активности Десимира Тошића, политичког радника и политичког писца, дао је Владимир Миличић, професор са Вашингтонског универзитета, лингвиста, иначе лични и политички пријатељ слављеника. Не само што је професор Миличић дао иницијативу него је то учинио не обавештавајући слављеника; вероватно је сумњао да ће слављеник пристати на овакву врсту почасти. Кад је Десимир Тошић добио обавештење о Миличићевој иницијативи од пријатеља, који су већ примили позив да пошаљу прилоге за књигу, дошло је до контакта између иницијатора и слављеника а, потом, и до неколико заједничких одлука.

Прва одлука је била да се повећа број сарадника из Југославије, те да се и уређивачки одбор прошири људима из земље. С професором Миличићем је на припреми књиге већ сарађивао Душан Пувачић, предавач на Славенским студијама Лондонског универзитета. Сад су њих двојица добила помоћ из Југославије: књижевницу Виду Огњеновић, историчара уметности Борку Божовић и секретара Демократског центра Славка Живанова. Друга одлука је била да Миличић и Пувачић наставе да прикупљају текстове у иностранству, док је рад на организовању сарадње у земљи био дужност чланова уређивачког одбора који живе и раде у Југославији.

На крају је одлучено – пошто је иницијатива почела још крајем 1998. године – да се акцији прикупљања прилога у самој земљи не приступи пре него што се заврши криза у Југославији, односно да се то спроведе тек после престанка трагичног бомбардовања Србије и Црне Горе. Тако су позиви сарадницима у Југославији почели да се шаљу тек од краја августа 1999. године.

Уредници електронског часописа КРИТИКА etc. *захваљују се свима сарадницима. Као што је речено и у првобитном, позивном писму, надамо се да ће се наћи пријатељи који ће омогућити штампање ове књиге и у „тврдој форми", односно на папиру. Дакле, после објављивања прилога у електронском часопису на дан 19. фебруара ове године, сада се појављује и књига у „тврдој форми".*

Иницијатор и уредници се придружују сарадницима, желећи слављенику, Десимиру Тошићу, здрав и дуг живот.

МЛАДОСТ

есеја, који одише прозрачном јасношћу фразе, отменим ставом и негованом гиздавошћу приповедачког казивања.

По методу и критичком стилу Вељко Петровић је и сам припадао импресионистичкој позитивистичкој школи свога времена, али је имао више смисла за књижевне ствари од већине критичара и књижевних историчара са којима је провео људски и стваралачки век. Био је живи сведок и сналажљив саучесник свих важних раздобља српског модернизма прве половине 20. века. Противио се поједностављивањима, умртвљавању и архивирању књижевног наслеђа, претварању књижевне историје у сасушени хербаријум. Био је против сувог биографског метода и скученог историзма у науци и књижевности, противник просуђивања о стварима духа на основу „жбирских и портирских забележака".[6] Научну акрибију сматрао је високом формом критичке спознаје о јединству уметничке форме са духовном културом епохе и народа, а не ускогрудим ситничарењем над микроскопом. Такав приступ применио је у знаменитој синтетичкој студији *Српска умешносш у Војводини од деспоша до уједињења* (у заједници са Миланом Кашанином, 1927), која му је прибавила висок углед једног од зачетника модерне историје српске уметности управо због тог „дубинског познавања судбинских кретања културе свог народа".[7]

6) Вељко Петровић, „Да ли наука о књижевности или о књижевницима", *исшо*, стр. 30–35.

7) Дејан Медаковић, „Уметничко око Вељка Петровића", *Полишика*, 1962, 17581, стр. 17. (16. септембар 1962).

Dr Stevan Lilić
Professor of Law, Belgrade University

THE RULE OF LAW, DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS

I.

The principle of the *Rule of Law* and the concept of the *Legal State* are paramount moral and legal values that are incorporated in the very foundation of the Western, and particularly European civilization (*Lord Lloyd, Freedman, 1985*). In respect to human rights their significance is essential for implementing the notion of *legality* of government decisions, as without the framework of the rule of law and the legal state, no modern political and legal system can be conceived.

Originating in the mid-19th century, the concept of the *Rechtsstaat* rests on a *normativistic legal model* of regulating social relations. According to this model, general legal norms (formalized in general legal acts, *e.g.* statutes, laws, regulations, *etc.*) prescribe the rules of social behavior. General legal norms are subsequently decomposed into concrete legal provisions contained in individual legal acts (*e.g.* administrative decisions, judicial ruling, *etc.*) that directly effect the behavior of individuals and other legal entities. The main feature of the normativistic model is that the legitimacy of legal action (including the legitimacy of legislative, judicial and administrative decisions), *derives* from the *legality* of the legal acts. In other words, a legal decision (*i.e.* legal act) is legitimate by virtue of its legality (*Blankenagel, Galligan, Lilić, Levison, Sajo, 1997*). This model in its initial form, however, cannot be implemented today without peril to the idea of fundamental human freedoms and rights and the concept of political pluralism and democracy – one needs only to have in mind any racist or other totalitarian regime that rests on so-called „law and order" (*Tošić, 1948*). As consequence, the values of the *Rechtsstaat* concept today can only be seen as a *precondition* of democratic political and legal systems.

As opposed to this formal concept of legality, modern concepts of legal legitimacy base their fundamental principles on the *idea of the rule of law and human rights*. The legality of government and administrative action, therefore, does not *ipso facto* include the legitimacy of these actions. In order to achieve legitimacy, government bodies, courts, administrative and para-statal agencies must also achieve *in concreto* legitimacy of each action they undertake or decision they render. This is done through various instruments and mechanisms of parliamentary, judicial and administrative control (*e.g.* parliamentary debate, hearings, judicial review, ombudsman interventions, *etc.*). Consequently, modern concepts of legal legitimacy, based on the idea of the rule of law and human rights derive from the premise that a governmental action is legitimate not by virtue of the status of the subject or legality of the procedure, but by *virtue of substantial democratic values incorporated in these actions and decisions* (*Mescheriakoff, 1990*).

Modern concepts of the legal system rest on models of government as a complex and dynamic system of human inter-action (*Pusić, 1985*). In this model the government is projected as a complex and dynamic „relatively closed" system of structures and procedures within itself, as well as an „open system" that communicates with other segments of the global social system (*e.g.* the political and economic system) active in the social environment surrounding it. As a system of human inter-action that derives from the fact that individuals in society achieve their interests either through *mutual cooperation*, or through *mutual conflict*, the main *social function of the legal system*, actively integrated into various patterns and forms of human behavior, is to regulate social processes. As realization of individual or grown-up interests can either be achieved by domination or by compromise, the function of social regulation of a legal system plays a essential role in *neutralizing contingency* effects of illegitimate social behavior or conflict (*Luhmann, 1984*).

II.

The rule of law and the modern concept of the legal state based on substantial democratic legitimacy and human rights are particularly reflected within the framework of *government administrative action*. Traditional political theories define administrative action as *an administrative function*. Administrative function is defined as one of the legal functions of the state, as a normativistic modality of *Staatsrecht, i.e. „State Law"* (*Jellinek, 1914*). According to these concepts, the administrative function is a specific, legally regulated, function of state power that features the formulation

of individual compulsory orders and commands and is authorized to perform acts of legally permitted (*e.g.* political) repression. This traditional concept of *state law*, modified by the Marxist definition of the role of state and law „after the proletarian revolution" has been widely circulated in all Central and Eastern European countries under communism, particularly under the influence of the Soviet legal theory (*Collins, 1976*).

On the other hand, the concept of the administration as a *public service* originated at the turn of the century in conditions of social, cultural and economic development of highly industrialized nations of Western Europe. Administrative activity is now perceived, not as a function of state political power, but as a complex system of *public services*, *i.e.* activities focused on development, democracy and general welfare of society (*Unger, 1976*). This lead to the concept that the essence of administrative activity is to *render public services*, *i.e.* activities that play a „vital" role in the everyday life and work of individuals (*e.g.* education, medical care, *etc.*) and society as a whole (*e.g.* transportation, communication, *etc.*) (*Diguit, 1913*). According to this model of the administrative system, in conditions of developed social structures and functions, government administration undergoes a substantial transformation, as administrative activity no longer represent only a (legal) *instrument of government*. Administrative activity is now a product of a complex *public* administrative system charged with rendering *public services* with the goal of undertaking actions aimed at securing the welfare of its citizens, as well as the cultural development and economic progress of society.

III.

Western European integration and transition processes in Central and Eastern European post-communist countries cannot be interpreted only as compulsory responses to economic and technological competition and pressures (*Baker, Raadschelders, 1990*). Integration in Europe is also the result of autonomous development patterns of both economic and political systems in this region. The developed countries in Europe have achieved the level of democratic, social, economic, human rights and technological development, that sets them within the general framework of modern post-industrial (*Galbreith, 1979*) and information societies (*Bell, 1973*).

On the other hand, post-communist countries in Europe still on levels of mid and late industrial development, as well as those in early stages of social and economic developments, will doubtlessly need to consider present European integration tendencies, not only in respect to their general

social and economic development strategies, but also in regard to their governmental systems and actions as well. Within this dynamic social and economic environment, the recognition of the need of the social systems of European post-communist countries to adapt to integration processes is prerequisite for the active participation, cooperation and integration of these systems into European integration processes. In this context, in the Central and East European post-communist countries governmental and legislation reforms and their compatibility with West European integration processes should be the basis for future transformation of the respective post-communist social systems and their organizational and functional development (*Lilić, 1990*). Comparatively speaking (*Timsit, 1987*), the transformation of each respective legislative, judicial and administrative system should also be aimed at undertaking functional and organizational (*Emery, 1969*), as well as technological (*Baquiast, 1986*) and personnel (*Reinemann, 1987*) reforms that are in line with achieving higher standards of democracy and human rights protection (*Buergental, 1995*).

Another result of the transition process, is the consequent de-centralization and de-concentration of centralized government administrative systems into organizational and functional forms of a higher order. This is due to the fact that increased complexity, and particularly the „informatization" of society, have practically rendered centralized directing, management and control of social processes obsolete, as the traditional government structure is inflexible and inefficient to adapt to the dynamics of the changing environment (*Baquiast, Donk, 1986*). To achieve substantial integration of legal and political systems that are compatible with tendencies in the developed European countries, hierarchical models must be substituted by new forms of organizational, functional, technological, human resource and financial integration patterns that enable multiple communication, not only with the internal governmental subsystems, but with the external international political, economic and legal systems, as well (*Simon, 1961*).

Transition and integration processes in Europe also have a significant impact on the perception and quality of human rights, that should be taken into account in the present and future reforms of these systems (*Rosas, Helgesen, Gomien, 1990*). The legalistic principle of legality, expressed through the ideal „that all citizens are equal before the law", has historically played a crucial role in institutionalizing (particularly in regard to judicial and administrative procedures) the relation between the citizen and the administration (*Lilić, 1990*): the greatest moral value and practical effect of the „equality" principle being the (legal) protection of the citizen from the foul actions of the state (*Schmid, Jongman, 1992*). Today, however this traditional principle is considered one-sided: it is argued that for the principle of legality to be legitimate in a modern political and legal environment, apart from the law, the consent of the citizen is also needed. This is the result of the higher level of information and knowledge the citizen has access to, as well as ideological and economic independence of the citizen in communicating with the legislative, judicial and administrative system.

IV.

Due to the need of efficient regulation of social, economic and technological processes, modern government administrative action show a general tendency towards substituting traditional authoritative instruments of administrative power, with higher forms of achieving micro and macro level social regulation (*Pusić, 1989*). *Grosso modo*, it may be concluded that the use of administrative force is counter-proportional to the level of general social and economic development (*Moharir, 1989*). It can be said that government and administrative repression today is a feature of underdeveloped social and economic systems that leads to the phenomena of „*vicious bureaucratic circles*": once applied, repression leads to more repression, which agitates the problem even more, then more repression is applied, and so on (*Crozier, 1963*). Thus, the tendency of development of modern government action is less and less oriented toward the use of force and repression, as there is objectively less possibility of compulsory social regulation.

A specific question to be addressed in the context of post-communist governmental and administrative reforms is the issue of efficiency. Generally speaking, the more there are technological factors present in government action, the higher the level of the efficiency of the legal and administrative system. Nevertheless, particularly in countries that are experiencing political and social „turbulences", an opposite tendency in the development of governmental and administrative systems can be detected. Times of crisis generate a tendency of extensive „administrating", primarily due to the general inefficiency of the social and economic system. Inefficiency gives rise to the need of more authority, but authority itself does not resolve the problem. This model, logically, requires authoritative government action, as authoritative decisions can only be implemented by means of political force and repression. Consequently, authoritative government action cannot substantiate and resolve the economic, social turbulence by mere „authoritative administrative efficiency". Such situations, particularly

receiving active political support, can easily become the main obstacle for general social, political, economic, legislative, judicial and administrative reforms (as is the case with present Yugoslavia).

Belgrade, September 1999.

References

Lord Lloyd of Hampstead, M.D.A. Freedman, *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*, Stevens Carswell, London/Toronto, 1985.

Alexander Blankenagel, Denis Galligan, Stevan Lilić, Sanford Levison, Andras Sajo, *Law, Public Administration and Social Change*, CEU Summer University, Budapest, 1997 (course material).

Desimir Tošić, *Totalitarisme et droits de l'homme*, Paris, 1948.

Serge Alain Mescheriakoff, *The Vagaries of Administrative Legitimacy, International Review of Administrative Sciences*, vol. 56, no. 2, 1990.

Eugen Pusić, *Upravni sistemi I (Administrative Systems I)*, Zagreb, 1985, p. 9–11.

Niklas Luhmann, *Soziale Systeme, Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1984.

Georg Jellinek, *Allgemeine Statslehre*, Berlin, 1914.

Hugh Collins, *Marxism and Law*, Oxford University Press, Oxford/New York, 1976.

Roberto Mangabeira Unger, *Law in Modern Society – Toward a Criticism of Social Theory*, Free Press, New York, 1976.

Leon Diguit, *Les transformations de droit public*, Paris, 1913.

Randal Baker, Julie Bivin Raadschelders, *Reshaping the Old Order – The European Community, The United States and the New Century, International Review of Administrative Sciences*, Volume 56, No. 2, June 1990.

John Kenneth Galbreith, *The Affluent Society* (3rd, revised edition), Penguin Books, Harmondsworth, 1979.

Daniel Bell, *The Coming of The Post-Industrial Society*, Basic Books, New York, 1973.

Stevan Lilić, *European Integration, Administrative Legislation Reform and Administrative System Compatibility* (Report), International Institute of Administration Sciences, International Conference: „Administrative Implication of Regional Economic Integration", Madrid, November 1990.

Gerard Timsit, *Administrations et des etats: Étude comparé*, Presses Universitaires de France, Paris, 1987.

James Emery (Ed.), *Organizational Planning and Control Systems – Theory and Technology*, Columbia University, Collier-Macmillan Limited, London, 1969.

Jean-Paul Baquiast, *Nouvelles Technologies et Reforme Administrative, Revue Francóais d'Administration Publique*, No. 37, Paris, 1986.

Heinrich Reinemann, *Organization and Information Management*, in „New Technologies and Management – Training The Public Service For Information Management", IIAS, Brussels, 1987.

Thomas Buergental, *International Human Rights* (Second edition), West Publishing Co., St. Paul, 1995.

Jean-Paul Baquiast, Wim van de Donk, *Cultural Impact on Informatization in Public Administration, International Review of Administrative Sciences*, Volume 55, No. 4, December 1989.

Herbert Simon, Donald Smithburg, Victor Thompson, *Public Administration*, Transaction Publishers, New Brunswick/London.

Allan Rosas, Jan Helgesen, Donna Gomien, *Human Rights In a Changing East-West Perspective*, Printer Publishers, London/New York, 1990.

Stevan Lilić, *Information Technology and Public Administration in Yugoslavia – The Citizen's Influence, Information Age*, London, Vol. 12, No. 1, 1990.

Alex P. Schmid, Albert J. Jongman, *Monitoring Human Rights Violations*, Publication no. 43, Center for Study of Social Cultures, Faculty of Social Sciences, Leiden University, Leiden, 1992.

Eugen Pusić, *Društvena regulacija: granice znanosti i iskustva (Social Regulation – The Limits of Science and Experience)*, Globus, Zagreb, 1989.

V.V. Moharir, *Administration Without Bureaucratization – What Alternatives, International Review of Administrative Sciences*, Volume 55, No. 2, June 1989; Onorato Sepe, *Administration Without Bureaucratization, International Review of Administrative Sciences*, Volume 55, No. 2, June 1989.

Michel Crozier, *The Bureaucratic Phenomenon*, University Press, Chicago, 1963.

Jasna Dragović Soso

MEASURE, BALANCE AND NUANCE

Desimir Tošić, *Snaga i nemoć. Naš komunizam 1945–1990.* Beograd: Akademija nova, 1998.

Measure, balance and nuance are rare qualities in émigré writing on communism in the former Eastern Europe. The hardship of exile and the strong attachment to the „old country" coloured perceptions of reality, so that the picture painted by émigré writers tended to show the pre-communist period in a variety of rosy tones and the communist experience in invariably sombre hues. This writing uncovered the contradictions and unmasked the lies that characterised Soviet-type systems, but it generally provided little insight into the causes of their continued survival and at times even their popularity, and it did not fare any better than other assessments in predicting the fall of communism. Desimir Tošić, the longtime editor of the British-based monthly *Naša reč* and cofounder of the organisation *Oslobodjenje* in 1949, was not a typical émigré writer. He stood out by his genuine curiosity and desire to understand the leadership, the system and the society that defined Yugoslavia's experience with communism, and his volume *Snaga i nemoć* – a collection of articles spanning the period 1953 to 1990 – testifies to his measured, balanced and nuanced critique of „Titoism". Unambiguous in his preference for a democratic system of governance, Tošić nevertheless did not blame communism for all the ills that beset the country since 1945. It is precisely because his palette contained many colours that he had few illusions about the difficulties that shaped Yugoslavia's largely unsuccessful democratisation.

Snaga i nemoć brings together Tošić's writings on the Yugoslav regime's political and economic evolution, its foreign policy and role in the world, as well as on events in the cultural sphere which shaped intellectual currents and defined specific forms of dissent in Yugoslavia. Among the early articles, „U borbi za vlast" represents the most thorough attempt to account for the causes of the communist victory in Yugoslavia and many of

its themes are echoed throughout the rest of the book. In it, Tošić notes the genuine popularity of the Communist Party of Yugoslavia (CPY) in the 1920s and argues that the decision to outlaw it represented the first instance of a deeply flawed strategy that eventually led to the abolition of party politics and the proclamation of the royal dictatorship in 1929. He argues that the communists' popularity at this time derived from two main sources of dissatisfaction – Yugoslavia's social and economic backwardness and its unresolved national question – and that neither of these problems was adequately tackled by the ruling „bourgeois" parties of the time. In his view, the Communist Party was the only genuinely all-Yugoslav party in the interwar state and its approach to the national question was „creative" in that it accepted the existing nationalisms while trying to envelop and overcome them through various social processes (pp. 43–44).

Nevertheless – Tošić argues – the nature of the communist revolution in Yugoslavia was deeply undemocratic in that it concentrated power in the hands of a minority and was accompanied by the violent liquidation of all real and potential opponents. The communists' victory was largely due to the specific situation of World War II, particularly the policies of the infamous wartime Ustasha regime, which swelled the ranks of the Partisans with persecuted Serbs in the Independent State of Croatia, followed by opposition Muslims and Croats. It was also helped by the international context, especially the material and political aid given by the British government to Tito's Partisans after 1943 and the entry of Soviet forces into eastern Yugoslavia in 1944. According to Tošić's, any future victory of democracy also depended on the same factors that had brought the communists to power – Yugoslavia's internal political and economic contradictions and the international context (p. 49).

The series of articles documenting the crisis of the Yugoslav communist system since the 1960s touch on various aspects: the recurrent attempts to reform the economy, decentralisation and the changes in national policy, liberalisation in culture, the increasingly visible legitimacy crisis in the Party shown by declining membership and ever more frequent criticism from within, and the precarity of Yugoslavia's relationship with the communist world while maintaining Western economic aid and support. Documenting all these dilemmas and attempts at their resolution, Tošić correctly notes that policy changes undertaken both in the more liberal 1960s and in the more repressive 1970s effectively aimed to preserve the communist monopoly of power and prevent any genuine systemic transformation. At the same time, however, Tošić's ongoing commentary provides insight into the way these decisions and the evolution of the system eventually led to Yu-

goslavia's dissolution. The political liquidation of Serbia's leading communist Aleksandar Ranković was not only the signal of greater liberalisation, but the beginning of a policy that would progressively devolve decisionmaking into the hands of republican party leaderships more concerned with their own maintenance of power and their own narrow „national" bases than with the welfare of the country as a whole. As Tošić points out, the constant claims that the „national question" had been solved and the repression that was meted out to those who dared question the existing solutions merely postponed a genuine reckoning with the problem that still plagued Yugoslavia.

In 1962, Tošić outlined the conditions necessary for a fundamental change of the Yugoslav system: a decline of the Soviet Bloc; a change in the policy of the West, which materially and morally supported the Titoist regime; a strengthening of democratic forces in the country itself; a more tangible influence of émigré democratic forces; and the rise of discontent among those members of the Party, the working class and the intelligentsia who did not see themselves as part of the ruling „new class" (pp. 72–73). In hindsight, these criteria appear particularly apt. The 1980s witnessed the appearance of the external conditions of systemic change – along the lines that had been defined by Tošić nearly twenty years earlier – as Western aid to the Yugoslav regime dried up due to the global economic crisis and Mikhail Gorbachev's new course in the Soviet Bloc led to the revolutionary transformation of the post-war international order. At the same time, the doctrine of the „infallibility" of the leadership and the system came increasingly under attack both within the League of Communists and in society more generally. As Yugoslav communism sank deeper into crisis, the main question was what kind of an alternative would emerge.

From the mid-1960s onwards, Tošić's articles focused increasingly on the opposition to the regime emanating from the intelligentsia. His own attitude towards these currents is most comprehensively stated in his 1973 article „Da li inteligencija ćuti?". In it, he argues that the Serbian intelligentsia was traditionally in various ways in the service of the state – a „favourable" situation inherited and exacerbated by the communist regime. Yet, he also notes that, paradoxically, the intelligentsia represented at the same time a principal „carrier of the revolt against the unlimited power of the state and the bureaucracy" and often „acted courageously" (pp. 200–202 passim). In 1966, he underlined the importance of the Marxist critique articulated by the Praxists, arguing that by their new emphasis on the individual as a responsible agent in society they represented a „resistance to monolithism and totalitarianism" and directly challenged the predominant

collectivist rhetoric (p. 107). He also traced some of the most important „affairs" involving intellectuals – the purge of the *Književne novine* editorial board in 1968, the 1971 Belgrade Law Faculty debate on the proposed constitutional changes that led to the imprisonment of Professor Mihailo Djurić, the emergence and proliferation of „petitionism" in the 1970s, the outburst of critical writing on Yugoslav communism in the early 1980s, the 1984 „Belgrade Six Affair" and the 1985 Writers' Congress which called for the abolition of the so-called „verbal offence", as well as democratic strivings in Slovenia and the 1988 „*Mladina* Affair".

Tošić's last two articles, written in 1990, echo both his deep disappointment with the turn Serbia took at the end of the post-Titoist decade and his confirmed belief that only „democratic evolution" could lead to a fundamental transformation of the system. Serbs only had themselves to blame for „falling behind" the rest of Eastern Europe, as well as Slovenia and Croatia, in instituting democratic change; Slobodan Milošević essentially represented continuity of Titoism under a new guise – rejecting democratic notions of compromise, dialogue and pluralism and successfully „brainwashing" the population that national homogeneity would be threatened by the abolition of his own monopoly of power (pp. 334–336 passim). Although a member of the political opposition, Tošić unequivocally recognised that in the first multi-party elections, „nationalist madness" had won out, that „Serbia declared itself against democracy" and that only about a quarter of the population aspired to genuine systemic change (pp. 342–343). In his eyes, this devastating result did not mean that the old communist system could survive in Serbia; rather, it signified that democracy had not been accepted as an alternative form of governance (p. 344). True to his own credo, Tošić concluded that „now more than ever, we need democratic evolution" and abandoned his own comfort and security to return to Belgrade and work for a thorough transformation of society and dominant ways of thinking.

Десимир и Корал Тошић пред кућом, некада кафаном Цуниња и Тошића, у Темској, поред Пирота.

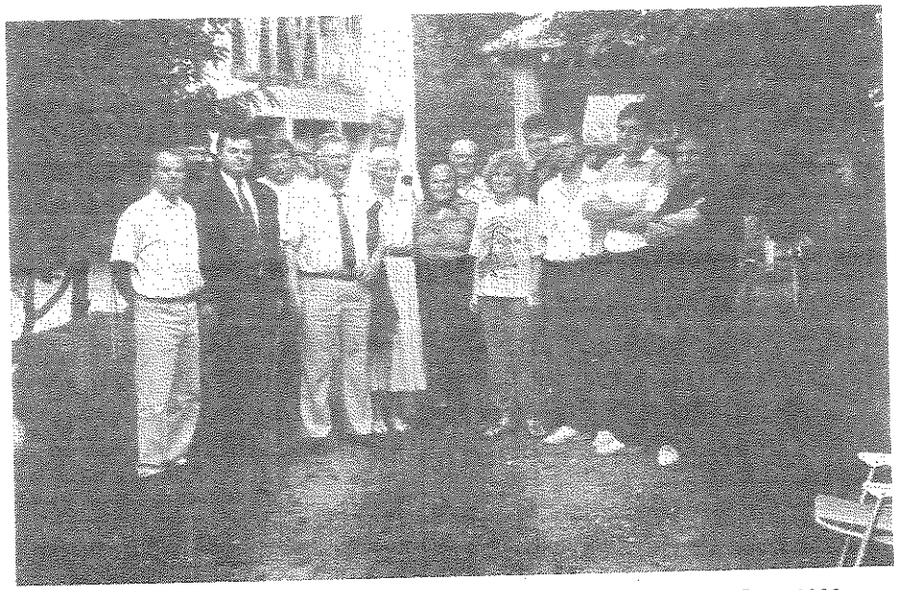

Д. Тошић с групом пиротских демократа у селу Расина пред изборе 1992. (Пирот). Са леве стране А. Ражнатовић, са десне Корал Тошић, а иза њс будући народни посланик З. Трнавчевић.

ЗЕМЉА, У РАДУ ЗА ПРОМЕНЕ И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ

Проф. др Драгољуб Мићуновић

МОЈ ПРИЈАТЕЉ ДЕСИМИР

Једном је Цицерон рекао да су му за срећан живот потребни један врт, добра библиотека и два пријатеља. Врт немам, добру библиотеку имам, а кад бих се одлучивао за два пријатеља, један од њих би био Десимир Тошић.

Већина пријатељстава настаје у младости, нека у средњим годинама, а веома ретко у „познијој младости", како би вероватно рекао Десимир. За Десимира Тошића сам чуо први пут кад ми је, седамдесетих година, неко донео из Лондона *Нашу реч*. Изненадила ме је аналитичност и објективност часописа, не тако типична за емигрантску штампу. Мада нередовно, јер га је полиција пленила, стизао је до мене понеки број *Наше речи* и у њему готово увек Десимиров коментар о неком питању. Било је то време прогона групе професора Филозофског факултета којој сам припадао, што није могло да остави равнодушном ревију каква је била *Наша реч*, па се у њој нашло и моје име међу жртвама репресије у Титовој Југославији.

Тако смо први пут чули један за другога.

Кад смо оснивали Демократску странку почетком 1990, желели смо да обнову политичког плурализма макар симболично нагласимо тиме што ћемо потражити преостале чланове првобитне Демократске странке Љубе Давидовића и Милана Грола. Пронашли смо Николу Радовића, Рада Радовановића, Градимира Цветковића. Десимир Тошић и група демократа у емиграцији окупљених око *Ослобођења* и *Наше речи* подржали су оснивање Демократске странке, али се од њих само Десимир једнога дана појавио у Београду.

Срели смо се на једној дугој, на моменте непријатној седници Извршног одбора странке. У препуној, задимљеној, омањој адвокатској канцеларији у хотелу „Асторија“, водила се жучна дебата о неважним стварима. Сви су говорили истовремено, на сав глас, ојачавајући аргументе бројем децибела. Десимир је са мирним осмехом на лицу, које је украшавала такође смирена лула, посматрао своје српске демократе покушавајући да схвати у чему је спор. За то време ја сам посматрао њега и покушавао да одгонетнем да ли је он разочаран, изненађен или задовољан што се нашао међу нама. У његовој на изглед равнодушној пози, са лулом у зубима, било је нечег енглеског, али је осмех, час добронамеран час подсмешљив, одавао нашега човека.

На седници Главног одбора странке био је прихваћен његов улазак у Одбор, па сам му честитао, и то је био први наш разговор. Чудиле су га дуге седнице Главног одбора и потреба многих чланова, нарочито познатих интелектуалаца, да што више говоре, јављајући се по двадесетак пута за реч. Ваљда је и због тога у почетку ретко говорио. Почеле су фракцијске борбе у странци, које су Десимира збуњивале јер нису биле принципијелне, а и странка се тек стварала. Иако је неке људе из ужег руководства странке упознао раније, још у Лондону, није се дао завести једностраним оценама људи и политике странке. Посматрао је и самостално доносио судове. Многе је изненађивало његово трагање за интересима странке у свакој расправи, уз потпуно потискивање личних симпатија.

На Великој изборној скупштини Демократске странке у јесен 1990. кандидатура Десимира Тошића за потпредседника странке била је дочекана аплаузом и избор потврђен тајним гласањем. Био је изненађен брзо стеченим поверењем које му је изгласано, а на неки начин и мојим опредељењем за њега, с обзиром на кратко познанство, и поред толиких ранијих „сабораца“ и пријатеља које сам имао у странци.

Наша сарадња на послу председника и потпредседника странке прерасла је брзо у трајно пријатељство и идејну и политичку блискост. Из те сарадње научио сам много и упознао Десимира боље. Иако су се наши демократи веома позивали на стару Демократску странку, на Давидовића и Грола, већином су то били људи однеговани у недемократској, нетолерантној култури са доста страсти и обрачуна. Неки од њих, некад „самоуправни Титови комунисти“, конвертирали су у милитантне антикомунисте, а неки су од свог грађанског кукавичлука и полувековне политичке

пасивности правили морални и политички капитал, јер „никад нису припадали ниједној странци“. Ни једни ни други о правом демократском животу и правој улози странака нису знали много. Десимир је понешто од тога доживео, али још више сазнао дружећи се у емиграцији са Божидаром Влајићем и другим припадницима предратне Демократске странке. Покушавао је стрпљиво да пресади нешто од тог „старог“ схватања странке и у нашу странку.

Десимир је одмах схватио неопходност демократске политичке едукације. Почео је са издавањем брошура о демократији и стварањем омладинске политичке школе у Демократској странци. Основали смо и Фондацију „Љуба Давидовић“, која је требало да организује расправе о стратешким политичким питањима и да публикује „демократску политичку литературу“. Уместо једностране и бучне похвале свега „прошлог“ и блаћења свега „садашњег“, Десимир је нудио мост између „остатака сећања“ на стару демократију и почетака и зачетака новог демократског организовања.

Није био увек схваћен, јер су радикални конвертити наметали црно-белу оптику и „револуционарну“ антикомунистичку реторику као програм. Десимир се залагао да, поред критике постојећег режима, странка развија свој позитиван програм реформи друштва и државе, да изграђује и брани демократске вредности и процедуре, да у својим редовима негује демократски дух. Патио је због плиткоће у резоновању и „моралне флексибилности“ већине наших политичара, због неспособности да се уздигну до одговорности коју времена захтевају – а времена су била тешка и трагична.

На савезним изборима 1992. изабрани смо у савезни парламент и седели у истој клупи четири године. Био је то велики догађај за Десимира, једна мало окаснела сатисфакција за сав његов политички ангажман који траје од његових студентских дана.

Као најстаријег посланика запала га је част да отвори прву седницу Савезне скупштине и да јој председава. Неуобичајено дотеран, у новом оделу, Десимир је одржао програмски говор, заложивши се за садржајну и демократску атмосферу, узајамно уважавање и борбу аргумената, а не људи.

Била су то узалудна очекивања да се у Савезној скупшини неће догађати недоличне сцене и слушати скарадности које су „красиле“ Републичку скупштину. Нервирао се и патио због тога, али је

ипак желео да активно учествује у раду Скупштине. Подносио је амандмане на законе, указивао на нелогичности и мањкавост законских предлога, а посебно му је било стало да се обезбеди достојанствен рад Скупштине. Пријавио се за рад у Одбору за израду Пословника о раду Скупштине, и то што је у Пословнику вредно највећим делом је оно што је Десимир успео да „прогура". Нажалост, председници се нису много придржавали овог пословника, па се Десимирова нада да ће, захваљујући Пословнику, наш парламент почети да личи на енглески опет изјаловила. Десимир је волео скупштински рад, сматрао га је одговорним и озбиљним. Провео је у библиотеци Скупштине више од свих посланика заједно. Од њега су многи парламентарци могли, да су хтели, доста да науче и о понашању и о правој функцији парламента.

Ја сам научио да треба бити сталожен и принципијелан, да се не треба обазирати на све говоре, да се треба договарати са другима и да треба похвалити и подржати своје страначке другове. Никада се нисам вратио са говорнице, а да ме Десимир није похвалио, подржао и охрабрио. Ако је имао какву примедбу, изрекао ју је са уверљивом добронамерношћу.

Има нешто што нисам научио од Десимира – то је да се увек консултујем са пријатељима о својим идејама пре него их публикујем, нисам научио да понудим нацрте својих текстова. Десимир је то чинио и истовремено показивао и одсуство сујете и постојање солидарности са идејним и страначким пријатељима. Али, Десимир је више од тога, он је дисциплиновани припадник групе или странке којој је одлучно да припада. У том смислу он одудара од „наших" менталитета дивљег и анархичног индивидуализма.

Као и сви честити људи, Десимир поседује дозу наивности или, прецизније речено, поверења у људску реч. За десет година није успео да се навикне да многи његови сународници много лакше обећавају него што испуњавају. Некада они имају најбоље намере, желе да вам помогну, желе да дођу на састанак у заказано време, желе да нештоураде, али не пате сувише ако се то не испуни. Најчешће и забораве да се оправдају. Понекад се због тога нас двојица споримо око „карактерологије" нашег народа.

Оправдано љут због те несолидности коју среће и код својих познаника, окоми се на „националне" особине, на карактер народа. Ови „неспоразуми" извиру, с једне стране, из генерацијских разлика и различитих образаца понашања, „старих" и „нових", а са друге стране, из непознавања социјалног и моралног контекста

одрастања нових генерација у неслободном и „лажном" поретку. За разлику од мене, он није могао да прати политичку и моралну еволуцију наше елите током деценија, није видео настајање једног социјалног карактера „морално флексибилног", политички прилагодљивог и материјално прагматичног. Отуда његово стално чуђење због понашања појединих људи и посебно чуђење што се ја томе не чудим. Једном сам му открио да му завидим што није био овде скоро пола века да све то гледа и доживљава.

Приликом промоције његове књиге *Стварности против заблуда – српско национално питање* рекао сам да, упркос Десимировог повременог „гунђања" због понашања „народа", његов најаутентичнији патриотизам се управо у томе испољава. Он једноставно пати што нисмо бољи и што не умемо себи да помогнемо. Човек који је изабрао да са својим народом дели свако зло и добро (мада доброга нема), а могао је своју старост да смести у кругу своје дивне породице, читајући и пишући, одмарајући се у Оксфорду и гледајући како трава расте. Уместо тога, десет година се он злопати у Београду у ковитлацу свакојаких бура и удараца. Једину компензацију налази у интензивном раду и објављивању, о чему сведоче нове књиге и њихов успех у јавности.

Било би нетачно ако бих само то констатовао. О томе нисам с Десимиром разговарао, али осећам да он то зна. Велику компензацију за своју жртвену одлуку, да већ читаву деценију проведе са нама, Десимир налази и у општој љубави коју према њему гаје многи људи у Београду, који су око њега у странци, Фондацији, новинама и широј културној јавности. Његова отвореност, његов ведри шарм и за његову „младост" неуобичајена виталност и луцидност учинили су га препознатљивом и драгоценом јавном фигуром нашег узбурканог и посусталог друштва.

Једну лепу, већ „старинску" навику писања писама Десимир је покушао да ми усади, али узалуд, што ми је жао. Ја сам већ био постао „модеран", што значи човек који телефонира уместо да пише пријатељима. Сада, када је јефтиније слати писма електронском поштом, Десимир нема компјутер, а ни вољу да се петља са Интернетом. Мислим да сам му писмено одговорио само неколико пута, али ми за утеху остају бројна његова писма која сам сачувао.

Живот је непредвидљив, не можемо знати ни када ни где ће нас разбацати, какве нам улоге и изненађења спрема, али мој пријатељ Десимир и ја ћемо пријатељовати.